

Osmanlı Devleti'nde Katledilmiş (Maktûl) İlk Şeyhülislâm Ahîzâde Hüseyin Efendi: Hayatı, Kariyeri, Faaliyetleri Ve Katledilmesi¹

İsmail Katgı

Tarih Öğretmeni

ismailhistorian@mynet.com

Özet

Diğer Türk-İslâm devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de henüz kuruluş aşamasında dini meselelerin çözümü amacıyla müftüler görevlendirilmiş ve zaman içinde başkentteki baş-müftü “şeyhülislâm” olarak anılmaya başlanmıştır. Şeyhülislamlık, büyük ölçüde dini normların egemen olduğu Osmanlı devlet ve toplum hayatında gerek dini ve siyasi alanda, gerekse idari alanda çok önemli fonksiyonlar görmüştür. Bu bağlamda da devlet yönetiminin ve sosyal hayatın en dikkat çekici figürü olmuştur. Ancak 17. yüzyıl ile birlikte ilmiye teşkilatındaki bozulmalar şeyhülislamlık kurumunu da olumsuz etkilemiş; şeyhülislâmlar, kuruluş misyonlarının dışına çıkarak ve giderek siyasete müdahil bir konum alarak, kurumun yozlaşmasına zemin hazırlamışlardır. Bu durum onların sık sık azledilmelerine ve hatta katledilmelerine sebep olmuştur.

İslâm Hukuku devlet başkanına ölüm cezasına hükmetmek yetkisini tanımıştır. Osmanlı padişahları ise örfi tasarruflarına dayanarak bu yetkiyi fazlasıyla kullanmışlar ve çoğu zaman da ulemanın fetvasına başvurmuşlardır. Padişahın siyaseten katle dair pek çok sebebi vardır; özellikle siyasal suçlar bunun içerisine girmektedir. Osmanlı devletinin tek ve mutlak hâkimi olan padişahın meşruiyetini sorgulamak ya da onu tahttan indirmeye teşebbüs etmek açık bir siyaseten katle sebebidir. Maktûl şeyhülislâmların da bu tür bir girişim sonucu katledildikleri görülecektir. Osmanlı devletinde padişahın emriyle katledilmiş üç şeyhülislam vardır. Bunlardan Ahîzâde Hüseyin Efendi (ö. 1634) IV. Murad zamanında katledilmiştir. Bu makalede Ahîzâde Hüseyin Efendi'nin hayatı, şahsiyeti, kariyeri, siyasi faaliyetleri ve katledilmesi olayı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İslâm-Osmanlı hukuku, siyaseten katil, şeyhülislâm, Ahîzâde Hüseyin Efendi.

¹ Bu makale Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde çalıştığım **Osmanlı Devleti'nde Öldürülen Şeyhülislam** başlıklı yüksek lisans tezimin Giriş ve Birinci bölümü esas alınarak hazırlanmıştır. Osmanlı tarihinde katledilmiş diğer iki şeyhülislamın, bu çalışmanın devamı olarak ayrı ayrı makaleler halinde yayımlanması düşünülmektedir.

Abstract

The First Sheikh-al Islam Slaughtered in Ottoman Empire Ahîzâde Hüseyin Efendi: His Life, Personality, Career, Politic Activities And Murdered

As there was in other Turkish-İslamic states for the solution of the religious matters in Ottoman Empire, muftis were employed and gradually the head-mufti who was in the capital city was called as Sheikh al-Islam. The Instituaion of Sheikh al- Islam has had a very important function for both Ottoman Empire and social life, which are mostly dominated by religious norms; religious and political fields and administrative issues. Also in this context, it has become the most remarkable figure of administration and social life. However, in the 17th century, the detoriation of İlimiye organizatiaon had a negative impact over the instituaion of Sheikh al-Islam; the Sheikh al-Islams got out of their aim of foundation by intervening in politics, therefore they caused the degeneration of the institution.

İslamic Law gave the president the authority to rule the death penalty. The Ottoman sultans used their power highly as based on their savings of customs and applied to the fatwas of the scholars. The sultans had many reasons over the politically slay; this includes especially the political crimes. The attempts of dethrone and to question the legitimacy of the sultan of the Ottoman Empire who is the absolute ruler of the state are the clear causes of 'politically-slay'. It is clear to see that the victim Sheikh al-Islams were killed as a result of such a venture. In the Ottoman Empire, there are three Sheikh al-Islams who were killed with order of the Sultans. Ahizade Hüseyin Efendi was executed in 1634. In this article, the life of Ahîzâde Hüseyin Efendi, his personality, his career, his political activities and his murdered were analyzed.

Key words: Islam-Ottoman law, politically-slay, Sheikh al- Islam, Ahizade Hüseyin Efendi.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde eceliyle ölenler dışında hayatını kaybeden üç şeyhülislâm vardır. Bunlardan Ahîzâde Hüseyin Efendi (ö.1634) IV. Murad, Hocasâde Mes'ud Efendi (ö.1656) IV. Mehmed ve Seyyid Feyzullâh Efendi (ö.1703) ise III. Ahmed döneminde, padişahın emriyle yani **siyaseten** katledilmişlerdir. Ancak bu olaylar istisnai bir durum arz etmektedir. Nitekim ulemâ sınıfının **siyaseten katl** ve **müsadere** cezasından muaf tutulması kanun ve teamüllerle sabitti. Diğer taraftan bu üç şeyhülislâmın katli, bunların şahsiyet ve faaliyetleri yanında dönemin konjonktürel yapısı ile de ilgilidir. Nitekim her üç şeyhülislâm da devletin çözülüş/duraklama sürecine girdiği, gerek merkezde ve gerekse taşrada taşların yerinden oynadığı bir dönemde katledilmiştir. Dolayısıyla bu

olaylar salt şeyhülislâmın katledilmeleri ile geçiştirilecek olaylar olmayıp, dönemin siyasi, iktisadi ve içtimaî şartlarını da aksettirmektedir.²

Bu makalede Osmanlı tarihinde katledilmiş üç şeyhülislâmdan biri olan Ahîzâde Hüseyin Efendi'nin hayatı, şahsiyeti, ilmi ve idari kariyeri, faaliyetleri ve katledilmesinin başlıca sebepleri incelenecektir. Ancak daha önce hukuki bir uygulama olarak "siyâseten katl" ve ulemâ sınıfının "siyâseten katl" karşısındaki konumuna kısaca değinilmelidir.

Ulemâ mensuplarının ve ulemâ sınıfının başı konumundaki şeyhülislâmın katledilmesi, klâsik dönem boyunca görülmemiş bir olaydır. Bu durum özellikle 16. yüzyıla kadar padişahların, diğer bir ifadeyle merkezi otoritenin yönetimdeki güç ve meşruiyetini koruduğu şeklinde açıklanabilir. Nitekim klâsik dönemin siyasi, idari ve sosyo-ekonomik yapısı itibariyle merkezi otorite padişahın kontrolünde olmuştur. Ayrıca bu süreçte ulemâ sınıfının ya da şeyhülislâmın görev ve sorumluluklarının sınırları belirlenmiş ve bu sınırın ilgili şahıslarca ihlâl edilmemesine de büyük gayret gösterilmiştir. Ancak 16. yüzyıl sonlarında başlayan ve 17. yüzyıl içerisinde kronik hale gelen siyâsi, idâri, dini ve içtimaî yapıdaki bozulmalar, kaçınılmaz olarak ilmiye teşkilâtı ve ulemâ sınıfındaki yozlaşmayı da beraberinde getirmiştir.³

Şeyhülislâmın katledilmesinin arkasında pek çok sebep yatmakla birlikte bunların siyasi faaliyetleri diğer bir ifadeyle siyasi çekişmelerde taraf olmaları başlıca amildir. Kuruluş sürecinde devlet idaresine doğrudan katılmaktan çok sembolik bir mevkiye sahip olan şeyhülislâmın, 16. yüzyıl sonlarından itibaren devlet işlerine müdahale etme alışkanlığı edinmişler; politik kişiliklerini ön plana çıkarmışlardır. Özellikle Ali Cemalî Efendi, Kemalpaşazade ve Ebussuud Efendi'den sonra gelen şeyhülislâmın kendilerini günlük politik gelişmelerin içerisinde bulmuşlar; isteyerek ya da istemeyerek kurumun

² Bkz. Sabra Follet Meserve, (1966) **Feyzullah Efendi: An Ottoman Şeyhülislam**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Michigan, Bu eserden alıntılar için Selim Karahasanoğlu, (2005) "Yanlış Zamanda Yanlış Adam: Feyzullah Efendi", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 3, S. 5, ss. 843-847, Norman Itzkowitz, (2006) **Osmanlı İmparatorluğu Ve İslami Gelenek**, Babiali yay., İstanbul, s. 79

³ Bkz. Zilfi, **a.g.e.**, s. 99, Uzunçarşılı, III, 123, Mehmet İpşirli (1999) "Osmanlı Uleması", **Osmanlı**, VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s. 71, Mehmed Halife, (1976) **Tarih-i Gılmani**, haz. Kamil Su, Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser, İstanbul, s. 96, Krş. Gelibolulu Mustafa Ali, (1975) **Meva'idü'n- Nefais Fi Kava'idü'l- Mecalis**, çev. Cemil Yener, Hünkar Kitabevi, İstanbul, s. 76 vd., Koçi Bey (1997) **Risale**, haz. Musa Şimşekçakan, Yeni Zamanlar yay., İstanbul, s. 53-4

politize olmasına neden olmuşlardır. Saray içi nüfûz mücadeleleri ve kapıkulu ayaklanmaları, şeyhülislâmları bir tür siyasi figür haline getirmiştir.⁴

Şeyhülislâmlık kurumunun politize olmasının en önemli sebebi ve sonucu onların sık sık azledilmeleridir.⁵ Zilfi'ye göre 17. yüzyılda ulemâ, kendini, hayatta kalma adına o zamana kadar hiç olmadığı kadar kapalı kapılar ardında politikaya katılmak zorunda bulmuştu. Ulemâ, hükümet gelirinin yetersizliği ve güçsüz sultanlar sebebiyle ortaya çıkan iktidar boşluğundan etkilenmişti. Politikaya aktif bir şekilde katılmaları yerlerinden olma korkusunu da yansıtmaktaydı.⁶ Nihayet Ali Cemalî Efendi ve Ebusuud Efendi gibi uzun süre meşihat makamında kalan şeyhülislâmlardan sonra 17. yüzyılda pek çok şeyhülislâmın görev süresi kısa sürmüş; dönemin kırılğan ortamında pek çok şeyhülislâm azledilmek suretiyle görevlerinden uzaklaştırılmıştır.⁷ Kurumun politize olması, şeyhülislâmların sık sık azledilmeleri sonucunu doğurduğu gibi, şeyhülislâmların sık sık azledilmeleri de kurumun siyasallaşmasının diğer bir vechesi olmuştur. Özellikle vezir-i azamlar ve diğer saray çevreleri, siyasete meyilli olduklarını gördükleri şeyhülislâmları azl ya da katl ettirmek yoluna başvurmuşlardır. Sonuç olarak şeyhülislâmların katledilmesinin arka planında yatan en temel sebep onların siyasi girişimleri olacaktır. Bu makalede incelenen Ahîzâde Hüseyin Efendi de gerçekte bu tür bir suçlamayla katledilmiştir.

Burada siyaset ve siyaseten katl kavramlarından da birkaç cümleyle bahsetmek gerekmektedir. Günlük hayatta sıklıkla kullanılan **siyaset** kelimesi, en genel anlamıyla hükümet etme, devlet idaresi⁸, devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili görüş ve anlayış, devlet idaresi ile ilgili esaslar ve devletlerarası ilişkiler kurma anlamlarını

⁴ Bkz. Esra Yakut, (2005) **Şeyhülislâmlık: Yenileşme Döneminde Devlet ve Din**, Kitap Yayınevi, İstanbul, s. 174, Madeline C. Zilfi, (2008) **Dindarlık Siyaseti-Osmanlı Uleması (Klasik Dönem Sonrası)**, çev. Mehmet F. Özçınar, Birleşik yay., Ankara, s. 8-9, 51, 106-8, Ejder Okumuş, (2005) **Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Din-Devlet İlişkisi**, Lotus yay., Ankara, s. 116, Davut Dursun, (1992) **Osmanlı Devleti'nde Siyaset Ve Din**, 2. Baskı, İşaret yay., İstanbul, s. 25, Ahmet R. Altınay (1997) **Osmanlı'da Hoca Nüfuzu**, Toplumsal Dönüşüm yay., çev. Güven Akçağ, 2. Baskı, İstanbul, s. 43-5, Hoca Saadeddin örneği için bkz. Solakzade, (1989) **Tarih**, II, haz. Vahid Çabuk, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 387-8, Katip Çelebi, **Fezleke Tarihi Tahlil Ve Metin**, I-III, haz. Zeynep Aycibin, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, s. 320, Na'ima (2007), **Tarih-i Na'ima (Ravzatü'l-Hüseyn fi-Hulasati Ahbari'l-Hafikayn)**, I, haz. Mehmet İpşirli, TTK yay., Ankara, s. 123-4

⁵ Bkz. Koçi Bey (1997) **Risale**, haz. Musa Şimşekçakan, Yeni Zamanlar yay., İstanbul, s. 52

⁶ Zilfi, **a.g.e.**, 106-4-7

⁷ J. H. Kramers, (1993) "Şeyhülislam", **İA**, XI, MEB yay., İstanbul, s. 487, Zilfi'nin ifadesiyle III. Murad, Bostanzade Mehmed'i görevden alarak ve daha sonra tekrar atayarak şeyhülislâmlık makamını daha önceden hiç olmadığı bir şekilde siyasallaştırmıştır. Zilfi, **a.g.e.**, 51

⁸ Ferit Devellioğlu(2003) **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügât**, Aydın yay., Ankara, s. 959

ihativa etmektedir.⁹ Orta-zaman Doğu devletlerinde olduğu gibi Osmanlı devletinde de benzer bir anlamlandırma söz konusu olup **siyaset**, padişahın devlet ve toplum maslahatı gereği aldığı tedbirler¹⁰ olarak tarif edilmektedir.¹¹ Diğer taraftan **siyaset** kelimesinin sözlük anlamlarına bir de ölüm cezası kavramı eklenmiş ve “**siyaset**” birçok hallerde, yanında “**katl**” kelimesi olmaksızın hükümdarın verdiği ölüm cezası anlamında kullanılmıştır.¹²

“**Siyaseten katl**” hukuki bir uygulama olarak Abbasiler zamanında ortaya çıkmıştır. İslâm'dan önceki Arap gelenekleri, Emeviler devrinde kısmen uygulanmış, sonra da Doğu'nun hükümdara mutlak egemenlik tanıyan Sasani ve Bizans gelenekleri ile Arap kültürünün birleşmesi, tarihi ve sosyolojik etkenlerin de etkisiyle siyaseten katlin İslâm Kamu Hukukuna girmesine neden olmuştur. İslâm'dan önceki hukukların hükümdara böyle bir yetkiyi tanımış olan Türkler ise, İslâmiyet'i kabullerinden sonra bu uygulamayı benimsemiş; böylece “siyaseten katl” Osmanlılara kadar geniş bir uygulama alanı bulmuştur.

İslâm hukuku, devlet ve toplum yaşamının düzeni ve sürdürülebilirliği açısından devlet başkanına ölüm cezası verme yetkisi tanımıştır. Osmanlı padişahları devlet maslahatı ve halkın huzur ve güvenini sağlamakla sorumlu olduklarının bilincinde olarak ve örfi tasarruflarına istinaden kendilerine tanınan bu salahiyyetin kapsamını fazlasıyla genişletmişler ve çoğu zaman **şeriate** uygun olmayan cezalara ve ölüm cezasına hükmetmişlerdir. Şu halde **siyaseten katl** padişahın örfi tasarrufuna istinaden verdiği ölüm cezası anlamına gelmektedir.¹³ Mumcu'ya göre “Örfi hukuk, siyasetin ta kendisidir.”¹⁴ Bu

⁹ Ahmet Mumcu, (2007a) **Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl**, Phoenix yay., Ankara, s. xx, Mehmet Zeki Pakalın, (2004) **Osmanlı Tarihi Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü**, III, MEB yay., İstanbul, s. 242

¹⁰ Bkz. Joseph Schacht, (1977) **İslam Hukukuna Giriş**, çev. Mehmet Dağ-Abdülkadir Şener, A.Ü. İlahiyat Fakültesi yay., Ankara, s. 64, Krş. Tursun Bey, **Tarih-i Ebu'l Feth**, Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser Serisi, t.y., s. 22, Na'ima, **a.g.e.**, I, s. 25

¹¹ Nizamü'l- Müllk, (1990) **Siyaset-Name**, haz. Mehmet A. Köymen, Kültür Bakanlığı yay., İstanbul, s. 57

¹² **A.g.e.**, s. 39, 74, 146, 174, 254, Devellioğlu, **Lügat**, s. 959, Halil Cin-Ahmet Akgündüz (1990) **Türk Hukuk Tarihi**, I, Timaş yay., İstanbul, s. 332, Örnekler için bkz. Robert Anhegger- Halil İnalçık (2000) **Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i Örfi Osmani**, TTK, Ankara, s. 83, Solakzade, **Tarih**, II, s. 13, 185, 504, 523, 534, Abdi Paşa, **Vekayi-name**, 10, 260, 478, Katip Çelebi, **Fezleke Tarihi**, s. 406, 467, 804, 840, Katip Çelebi, **a.g.e.**, 885, 887, Na'ima, **Ravzatü'l- Hüseyin..**, III, 867, 874-9, Peçevi, **Tarih**, II, 305, Selaniki, (1999) **Tarih**, I-II, haz. Mehmet İpşirli, TTK yay., Ankara, 19, 24, 227, 263, II. 439, 511, 777

¹³ Mumcu, **Siyaseten Katl**, s. 16, 41-3, Cin-Akgündüz, **a.g.e.**, I, 45, Pakalın, **a.g.e.**, I, 699, Coşkun Üçok- Ahmet Mumcu (1993) **Türk Hukuk Tarihi**, Savaş yay., İstanbul, s. 64, Metin And, (1969) “XVI. Yüzyılda Osmanlılarda Cezalar”, **Hayat Tarih Mecmuası**, C. I, S. 3, İstanbul, s. 30

¹⁴ **Aynı yerde**, Krş. Tursun Bey, **Tarihü'l- Ebu'l Feth**, 22

durumda ölüm cezasından bağışık olan şeyhülislâmların siyâseten katledilmeleri daha anlaşılır hale gelecektir.

Ulema sınıfının siyaseten katl karşısındaki konumu ise ayrı bir araştırma konusudur. Osmanlı devletinde ulemâ sınıfı¹⁵, diğer İslâm devletlerinde olduğu gibi Osmanlılarda da üstün bir yere sahipti.¹⁶ Gerçi ulemânın statüsü, kapıkulu sisteminin yerleşmesiyle zayıflamışsa da bunlar, devlet örgütü içindeki güçlü ve avantajlı konumunu her zaman korumuştur.¹⁷ Öyle ki bu tür bir olay uzun bir süre vuk'u bulmamıştır.¹⁸

Ulemâ sınıfı hapis ve müsadere cezasından bağışık olduğu gibi bunların, üstlerinin müsaade ve icazeti alınmaksızın hukuken katl ve idamları mümkün değildi.¹⁹ Bunlar için azl edilmek dışında en ağır ceza sürgündü.²⁰ Nitekim ulemâya verilen ölüm cezası, diğer askerilere oranla yok denecek kadar azdır. Tanzimat'a kadar 182 vezir-i azamdan 44'nün katledilmesine karşın hemen hemen aynı sayıdaki şeyhülislâmdan idam edilen sadece 3 kişidir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu durum istisna teşkil etmekte ve onların politize olması²¹ ve padişahı tahtından etme suçlamalarından ileri gelmektedir. Bunların devletin selametine karşı ağır hareketler içerisine girmeleri diğer bir deyişle kamu düzenini bozmaları, **hükümdarla birlikte olma** özelliğini kaybetmeleri, yani ona karşı gelme-

¹⁵ Bkz. M. Tayyib Gökbilgin (1993) "Ulema", **İA**, XIII, MEB yay., İstanbul, Krş. Lybyer, **a.g.e.**, 183, Shaw, I, 190 vd., Dursun, **a.g.e.**, 23, Okumuş, **a.g.e.**, 118 vd., Hazerfen Hüseyin Efendi (1998) **Telhisü'l- Beyan Fi Kavanin-i Ali Osman**, (haz.) Sevim İlgürel, TTK yay., Ankara, s. 198, Jean Thevenot, (1978) **1655-1656' da Türkiye**, çev. Nuray Yıldız, Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser, İstanbul, s. 131

¹⁶ Hammer, II, 440

¹⁷ Şükrü Karatepe, (2004) **Osmanlı Siyasi Kurumları (Klasik Dönem)**, İz yay., İstanbul, s. 97, Okumuş, **a.g.e.**, s. 107, 114

¹⁸ Ahizade Hüseyin Efendi'nin katline kadar ulema sınıfının katline çok ender rastlanmaktadır. Osmanlı devletinde katledilen ilk ulema mensubu Bedreddin-i Simavi'dir. Bedreddin-i Simavi çıkardığı bir isyan neticesinde yakalanarak yargılanmış ve asi ilan edilerek katledilmiştir. İdamında yargılamanın yapılması, katli için fetva alınması ve servetinin müsadere dışı tutulması ilk siyaseten katl uygulaması açısından son derece dikkate değerdir. Diğer taraftan onun katli bütünüyle siyasal bir gerekçeye dayandırılmıştır. Bkz. Aşıkpaşaoğlu, **Tarih**, 98-9, Krş. Hammer, I, 227, Uzunçarşılı, I, 363-5, Ricaut (1996), **Türklerin Siyasi Düsturları**, çev. M. Reşat Uzmen, Milliyet yay., İstanbul, 133-4, Diğer örnekler İsmail Katgı, (2011) **Osmanlı Devletinde Öldürülen Şeyhülislamlar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, s. 65 vd.

¹⁹ Olivier (1977) **Türkiye Seyehatnamesi: 1790 Yıllarında Türkiye Ve İstanbul**, çev. Oğuz Gökmen, Akyıldız Matbaası, Ankara, s. 127, Rıfa'at Ali Abou El-Haj, (2000) **Modern Devletin Doğası**, çev. Oktay Özcanay Şahin, İmge yay., Ankara, s. 84, Zilfi, **a.g.e.**, s. 55, Lybyer, **a.g.e.**, s. 186-7, Dursun, **a.g.e.**, s. 155 vd., Hazerfen Hüseyin Efendi, **Telhisü'l- Beyan**, 197, Thevenot, **a.g.e.**, 132

²⁰ Bkz. **Telhisü'l Beyan**, s. 197, Kantemir, III, s. 496, Solakzade, II, 430-1, İsazade, **Tarih-i İsa-zade**, s. 203

²¹ Mesela Safranbolulu Hüseyin Efendi bunun tipik örneklerinden biridir. Bkz. İsmail Katgı, (2012) "Osmanlı Devleti'nde Ulema Yozlaşmasının Tipik Bir Temsilcisi Olarak Safranbolulu Hüseyin Efendi: Nam-ı Diğer Cinci Hoca", **Hikmet Yurdu**, C. 5, Sayı: 10, Temmuz-Aralık-2012/2, ss. 197-235

leri şeklinde yorumlanmıştır.²² Ayrıca padişahların herhangi bir dini meşrulaştırma yoluna gitmemesi (yani fetva talebinde bulunmaması), onların tamamen kendilerine tanınan örfi yetki ve tasarrufu kullandığı şeklinde yorumlanabilir ki burada açık bir siyaseten katl söz konusudur. Sonuç olarak 17. yüzyıl ve devamında, devletin içinde bulunduğu şartlarla ilintili olarak ulemâ kimi zaman sahip oldukları dokunulmazlıklarını yitirmiştir.

Şeyhülislâmın katledilmesi ya da bu yöndeki bir girişimin, gerek ulemâ gerekse halk arasında büyük bir infiale neden olduğu da muhakkaktır. Buna büyük tepki gösteren devrin ulemâsı katledilen şeyhülislâmı **şehit** sıfatıyla anarak, onların haksız yere öldürüldüklerini belirtmek istemişlerdir.²³ Diğer taraftan ulemâdan bir kimse idam edileceği zaman ona önce mirivalık ihsan olunması, bunların ulemâ sınıfından çıkartılarak **dünyevi** bir makama getirilmek suretiyle katlinin doğuracağı infialin önüne geçilmek düşüncesinden ileri gelmekteydi.²⁴ İlmiye sıfatı alınan bir kişi aynı zamanda sahip olduğu dokunulmazlığı da kaybetmiş demektir. Dolayısıyla katlinin önündeki engel de kaldırılmış olmaktadır.²⁵

1. Ahîzâde Hüseyin Efendi, Hayatı ve İlk Eğitimi

Ahîzâde Hüseyin Efendi katledilen ilk şeyhülislâm olmasına rağmen muasır müellifler hayatı hakkında yeterli malumat vermemektedir. Hüseyin Efendi II. Selim devri kazaskerlerinden Ahîzâde Mehmet Efendi'nin oğullarından olup, Eylül 1572'de (H. 980) İstanbul'da doğmuştur. Ulemâ sınıfına mensup bir aileden gelmektedir.²⁶ Babası ve dedeleri ulemâ sınıfına mensup olduğu için muhtemelen kendisi de ilk eğitimini aile çevresinden almış ve yine bu sebeple ilmiye mesleğini tercih etmiştir. İlk tahsilinden sonra Hoca Sa'deddin Efendi'ye intisab ederek 1589'da mülâzım olmuş ve çeşitli medreselerde müderrislik görevlerinde bulunmuştur. Ahîzâde daha sonra kadılık, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevlerinde de bulunmuştur. Bu görevlerden ayrıldığı dönemlerde ise Rodosçuk, Prevadi, Galata ve Gelibolu gibi arpalıklar kendisine verilmiştir. 1631 yılı içerisinde cereyan eden sipahi ayaklanması sırasında Yahya Efendi'nin azledilmesi üzerine meşihat makamı kendisine verilmiştir.²⁷ Şu halde o, bir ordu ayaklanması sonucu

²² Mumcu, **Siyaseten Katl**, s. 109-111

²³ Bkz. Murat Akgündüz, (2002) **Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık**, Beyan yay., İstanbul, s. 77

²⁴ Olivier, **Türkiye Seyhatnamesi**, 132

²⁵ Feyzullâh Efendi örneğinde de olduğu gibi, bu, katledilecek ulemâ mensubunun ilmiye rütbesi alınarak mümkün kılınmıştır. Bkz. Katgı, **Osmanlı Devleti'nde Öldürülen Şeyhülislamlar**, s. 393

²⁶ Hayatı ve ailesi ile bu hususları içeren referanslar için Bkz. Katgı, **a.g.t.**, ss. 78-85

²⁷ Müstakimzade, **Devhatü'l- Meşayih**, 48, Katip Çelebi, **Fezleke Tarihi**, 846

şeyhülislâm olmuştur. Ancak bu durum Sultan IV. Murad'ın gözünden kaçmamıştır. Bunun dışında onun ikinci sipahi ayaklanmasında şehzadelere kefil olması da padişahın gözünde kötü bir intiba yaratmıştır. Gerçi kısa süren fetvâ süresinde zorbarların tenkil edilmesi için çaba göstermiş ve tütün yasağına dair padişahın talep ettiği fetvâyı vermişse de katledilmekten kurtulamamıştır.

2. Şahsiyeti, İlmî ve Edebi Kişiliği

Ahîzâde Hüseyin Efendi kaynaklarda bilgili, gayretli, alim ve fazıl bir kişi olarak gösterilir.²⁸ Muhibbî, Ahîzâde'nin alimler arasında fazlı ile yegâne ve vaktini umumiyetle fen ve Arapça'yı tahsil ile geçirmiş olduğunu ve bu yüzden herkes tarafından tanındığını belirtmektedir. Rıf'at Efendi ise onun dindar, gözü pek, güzel söyler, hafızası kuvvetli, karakter olarak müstehzi, fiile getirilmeyen bol varidli ve devlet işlerine bi-hakkın vakıf bir zat olduğunu kaydetmektedir.²⁹ Ahîzâde doğruyu söyleyen ve herkesle ilgilenen bir kişiliğe sahipti fakat onun dedikoduya meyilli olduğu da belirtilmektedir.³⁰

Alim ve fakih bir zat olarak gösterilen Ahîzâde'nin ilmi eserler vücuda getirdiği de söylenmekteyse de eserleri hakkında herhangi bir malumata sahip değiliz. Kaynaklar onun fıkha dair kitaplar te'lif etmiş olduğunu söyler.³¹ Evliya Çelebi Ahîzâde Hüseyin Efendi'nin kırk bin fetvayı ezberinde tuttuğunu belirtmektedir.³² Ayrıca **Fetava-yı Yapışdırma** adı verilen ve 957 fetvadadan oluşan bir mecmuada Ahîzâde'nin fetvalarının bulunduğu belirtilmektedir.³³ Ahîzâde, Fatih'te Çukur Medrese adıyla bilinen bir medrese inşa ettirmiş ve Balat'taki bir kiliseyi camiye çevirerek buraya çeşitli gelirler tahsis

²⁸ Mehmet İpşirli, (1988) "Ahizade Hüseyin Efendi", **DİA**, TDV yay., C.I, İstanbul, ss. 549, Nitekim kendisini bizzat ziyaret ettiğini söyleyen Evliya Çelebi "*Devlet-i Al'i Osman'da böyle bir müfti gelmemiştir*" demektedir. Ayvansaraylı "*sahibü'l-hayr*" ve Mehmet Süreyya "*alim, şair, hafızası güçlüydü*" demektedir, Katip Çelebi ise ilminin çok geniş olduğunu kaydetmektedir. Bkz. **Seyahatname**, I, 37, **Hadikatü'l-Cevami**, 83, **Sicil-i Osmani**, III, 709, Katip Çelebi, **Fezleketü't-Tevarih**, 428, **Fezleke Tarihi**, s. 847, Krş. Müstakimzade Süleyman Saadeddin, (1978) **Devhat'ül-Meşayih**, Çağrı yay., İstanbul, s. 49-50

²⁹ Kırmızı, **a.g.t.**, s. 13

³⁰ Abdülkadir Altınsu, (1972) **Osmanlı Şeyhülislamı**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, s. 66

³¹ Hammer, **a.g.e.**, IV, 1184, İpşirli, **a.g.m.**, s. 549, İstanbul'da Cibali kapısı dışında bir kalafatçının sebebiyet verdiği büyük bir yangın (Eylül 1633) nedeniyle ulemâ ve kübera konaklarında pek çok yazma eserin zarar gördüğü ve bu arada Ahîzâde'nin de çok sayıda kitabının yandığı da belirtilmektedir. M. Cavid Bay-sun, (1987a) "Murat IV"., **İA**, VII, MEB yay., İstanbul, s. 630

³² Bkz. **Seyahatname**, II, 199

³³ Özen, **a.g.m.**, 260

etmiştir.³⁴ Ahîzâde aynı zamanda şairdir. Kırmızı, Muhibbi'nin eserine işaretle Türkçe ve Arapça şiirlerinin olduğunu ve Türkçe şiirlerinde **Hüdayî**³⁵ mahlasını kullanırken Arapça şiirlerinde bu mahlayı kullanmadığını kaydeder.

3. Kariyeri

Ahîzâde Hüseyin Efendi'nin ulemâ sınıfına mensup bir aileden geldiği ve devrin müelliflerince alim, fazıl ve fakih bir zat olarak gösterildiğini daha önce belirtmiştik. Ahîzâde çeşitli ilmiye rütbelerinde görev almış ve ilmiye teşkilatının en üst mercii olarak şeyhülislâmlık makamına kadar yükselmiştir. Ahîzâde'nin kariyer süresi otuz dört senedir.

Ahîzâde Hüseyin Efendi devrin en ünlü alimlerinden biri olan Hoca Saadetdin Efendi'den mülâzım olmuş ve Papasoğlu, İsmihan Sultan, Ali Paşa gibi küçük dereceli medreselerden sonra İstanbul'daki Sahn-ı Seman (1599), Şehzade (1601), Süleymaniye (1601), Süleymaniye Darü'lhadis (1602) ve Hakaniyye-i Vefa (1603) gibi büyük medreselerde müderrislik yapmıştır.³⁶ Ardından kadılık mesleğine geçerek 1604-1632 yılları arasında Bursa kadılığında bulunmuştur. Ahîzâde buradan 30 Eylül 1605'de azledilerek yeri Kara Abdullah Efendi'ye verilmiş ve kendisi de İstanbul'a dönerek birkaç gün ma'zul olarak hanesinde ikamet etmiştir. Şubat 1606'da İstanbul Kadılığına getirilmişse de bir sene sonra azledilmiştir. Eylül 1608'de ikinci ve Ekim 1614'de üçüncü defa İstanbul kadılıklarına getirilmişse de Mart 1615'de azledilerek emeklilikleri kendisine iade edilmiştir. Mehmet Süreyya üçüncü azilden sonra 20. gün Galata kadılığına getirildiği kaydetmektedir.³⁷ Ancak Galata ona arpalık olarak verilmiş olmalıdır.

Ahîzâde 7 Nisan 1608'de Anadolu Kazaskerliği payesini almış ve Ağustos 1611'de Anadolu Kazaskerliğine getirilmiştir. Bir sene kadar kaldığı bu makamdan azledilerek inzivaya çekilmiştir. Mayıs-Haziran 1616'da ikinci defa Anadolu kazaskerliği-

³⁴ Bkz. **Hadikatü'l- Cevami**, 83, **Telhisü'l- Beyan..**, 52, **Fezleke Tarihi**, 847, **Devhat'ül- Meşayih**, 50, **Sicil-i Osmani**, III, 710, Semavi Eyice (1994) "Şüheda Camii", VII, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı Ve Tarih Vakfı Ortak yay., İstanbul, s. 188

³⁵ Bkz. Kırmızı, **a.g.t.**, s. 13, Krş. Katip Çelebi, **Fezleketü't- Tevarih**, s. 428, a. mlf. **Fezleke Tarihi**, s. 847, Müstakimzade, **Devhat'ül- Meşayih**, 50, Hammer, **a.g.e.**, IV, 1184, Ahmet R. Altınay, (1998) "Osmanlı Şeyhülislamlarının Teracim-i Ahvali", **İlmiye Salnamesi: Osmanlı İlmiye Teşkilatı Ve Şeyhülislamlar**, haz., Seyit Ali Kahraman vdl., İşaret yay., İstanbul, s. 368, Altınsu, **a.g.e.**, s. 66, Şiirlerinden örnekler için bkz. Uzunçarşılı, IV, 465, Fuad Bilkan-Yusuf Çetindağ (2006), **Şeyhülislam Şairler**, Hece yay., Ankara, s. 35, 83, 99-100

³⁶ Müstakimzade, **Devhat'ül- Meşayih**, 48, Katip Çelebi, **Fezleke Tarihi**, 846

³⁷ **Sicil-i Osmani**, III, 709

ne getirilmiş, Kasım-Aralık 1618'de azledilmiş ve Prevadi arpalığı ile emekli edilmiştir.³⁸ Haziran 1621'de bütün arpalıklarının alınması ferman buyurulmuşsa da bunlar kısa bir süre sonra kendisine iade edilmiş, Aralık 1622'de de emeklilik işlemleri iptal edilerek Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir.³⁹ Ancak bu makamda da uzun süre kalamamış ve Eylül 1623'de azledilerek Prevadi arpalığı kendisine verilmiştir.⁴⁰ Haziran-Temmuz 1626'da ikinci olarak Rumeli kazaskerliğine getirilmişse de Aralık 1627'de tekrar emekliye sevk edilmiş ve Ruscuk arpalığı kendisine verilmiştir. Daha sonra Gelibolu arpalığı da kendisine tevcih olunmuş ve rütbe tenzili ile Gelibolu kadılığına tayin edilmiştir. Ahîzâde Temmuz 1631'de üçüncü defa Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir. Eylül 1631'de ülser hastalığından vefat ettiği padişaha arzedildiğinden yeri Çeşmi Mehmed Efendi'ye verilmişse de ertesi günü haberin gerçek olmadığı anlaşıldığından Rumeli kazaskerliği uhdesinde kalmıştır.⁴¹ Ahîzâde Hüseyin Efendi 1631 yılı başlarında sipahilerin ayaklanması ve Hafız Ahmet Paşa'nın idamı ile sonuçlanan olaylar sonucunda Yahya Efendi'nin yerine meşihat makamına getirilmiştir.⁴² Ancak 10 Şubat 1632'de getirildiği şeyhülislamlık makamından 7 Ocak 1634'de azledilmiş ve müteakiben de katledilmiştir. Meşihat süresi 1 sene 10 ay 26 gündür.⁴³

4. Siyasi ve İdari Faaliyetleri

Ahîzâde'nin siyasi ve idari faaliyetlerine dair bilgilerimiz yetersizdir. Onun şeyhülislamlığı sipahilerin İstanbul'da anarşi estirdiği bir döneme denk gelmiştir. Birinci sipahi ayaklanmasından sonra asiler padişahıtan, yakın adamlarından 17 kişiyi istemişler ve Hafız Ahmed Paşa'yı katletmişlerdir. Bu sırada zorbalarca katli istenen ve fakat azledilmekle yetinilen Yahya Efendi'nin yerine Hüseyin Efendi getirilince zorbalarda daha ileriye gitmeyerek dağılmışlardır.⁴⁴

Bu ilk ayaklanmadan sonra sipahiler ikinci defa ayaklanmışlardır. Peçevi her ne kadar teferruat vermezse de, verdiği bilgilerden Ahîzâde Hüseyin Efendi'nin, asilerin

³⁸ Peçevi, *Tarih*, II, 334, Katip Çelebi, *Fezleke Tarihi*, s. 688, Na'ima, *a.g.e.*, II, 492

³⁹ Katip Çelebi, *a.g.e.*, s. 846, Müstakimzade, *a.g.e.*, s. 49, Solakzade, *Tarih*, II, 500, Hammer, IV, 1278

⁴⁰ Solakzade, *Tarih*, II, 528

⁴¹ Na'ima, *Ravzatü'l Hüseyin.*, III, 696, Katip Çelebi, *Fezleke Tarihi*, 846, Katip Çelebi, *Fezleketü't- Tevarih*, 446-7, Müstakimzade, *a.g.e.*, 49, Mehmet Süreyya, *Sicil-i Osmani*, III, 709

⁴² Hazerfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l- Beyan*, 193, Müstakimzade, *a.g.e.*, s. 49

⁴³ Bkz. Katgı, *a.g.t.*, s. 90-6 vd.

⁴⁴ Bkz. *Devhatü'l- Meşayih*, s. 49, *Fezleke Tarihi*, s. 825, Na'ima, *Ravzatü'l- Hüseyin.*, III, 700-3, Evliya Çelebi, *Seyahatname*, II, s. 123, Danişmend, *Kronoloji*, III, 352, Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III, 181-2

taşkınlıklarının önüne geçmek için çaba harcadığı yolunda fikir sahibi olabiliriz.⁴⁵ Asiler bu sırada padişahın şehzadelerin hayatta kalacaklarına dair kefil istemişler ve Ahîzâde Hüseyin Efendi Topal Recep Paşa ile kefil olmuştur. Ahîzâde'nin şehzadelere kefil olması üzerine asiler, "Sizlerin kefaletiyle i'timad ederiz" diyerek yatıştılsa da istedikleri kelleler üzerinde ısrarcı olmaya devam etmişlerdir. Diğer taraftan kefalet meselesi padişahın Ahîzâde'ye kin beslemesine neden olmuştur.⁴⁶

Sipahi isyanlarının Sultan Murad üzerinde yarattığı kızgınlık, padişahı, bu meseleyi kökünden halletmek yolunda girişimlere sevk etmiştir. Nitekim o, tüm devlet ricali ve ordu ileri gelenleri ile bir toplantı yaparak bunların itaatini sağlamış⁴⁷; divanda alınan kararlar, tüm devlet ricalinin mutlak surette uyacağı ve uymayanların Allah'ın, peygamberin, meleklerin ve tüm Muhammed ümmetinin lanetine uğrayacağını belirten bir hüccet ile resmileştirilmiştir. Bu hüccet padişah, vezir-i azam, vezirler, nakibüleşraf ve Ahîzâde Hüseyin Efendi tarafından imzalanmıştır.⁴⁸ Sultan Murad ayak divanının sona ermesinden sonra gerek İstanbul ve gerekse taşrada zorbalara karşı te'dib ve tenkil faaliyeti başlamıştır. O, tebdil-i kıyafet gezerek gördüğü sipahi eşkıyasını katletmiş; devleti içinden yıkan tehlikeli vaziyet izale etmiştir.⁴⁹

Ahîzâde'nin bu sıradaki girişimlerine dair çok fazla bir malumata sahip değiliz. Ancak onun bu toplantılarda padişahın elini güçlendirmek ve devletin, zorbalardan kurtulması yolunda girişimlerde bulunduğu düşüncesini çıkarabilmekteyiz. Nitekim bu toplantı sonrası sadrazamın sarayında yapılan toplantıda Ahîzâde'nin asi zorbalara nasihat edilmesi, bunun faydasız kalması halinde hepsinin tedip edilmesi yolundaki önerisi bunu desteklemektedir. Ahîzâde, sipahileri vazifeleri dairesine sokmak için ne yapılmışsa faydasız kaldığından, bu fitneci asker sürüsünün tamamen yok edilmesinin lazım geldiğini beyan etmiştir.⁵⁰ Onun, **yalnız başkaldıranların değil, kendi halinde olanların**

⁴⁵ Bkz. **Tarih**, II, 395-6, Krş. Na'ima, **a.g.e.**, III, 711

⁴⁶ Bkz. Na'ima, **a.g.e.**, III, s. 709, Hammer, V, 1379, Uzunçarşılı, III, 185, a. mlf. (1988a) **Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilatı**, TTK yay., Ankara, s. 223, Danişmend, III, 353, Baysun, "Murat IV.", s. 628, Ziya Nur Ak-sun (1994) **Osmanlı Tarihi**, II, Ötüken yay., İstanbul, s. 129

⁴⁷ Bkz. **A.g.e.**, III, 718 vd., Solakzade, II, 531-2, Peçevi, II, 402, Uzunçarşılı, III, 187-8, Danişmend, III, 355

⁴⁸ Hammer, V, 1382, Uzunçarşılı, **OT**, III, 188-9, Bu hüccetin tam metni için Bkz. Katip Çelebi, **Fezleketü't-Tevarih..**, 528-9, Na'ima, **a.g.e.**, III, 722-3

⁴⁹ Bkz. Na'ima, III, 724 vd., Peçevi, II, 402-3, Solakzade, II, 532, Danişmend, III, 355, Hammer, V, 1449 vd.

⁵⁰ Hammer, V, 1383, Na'ima adı geçen toplantıda Hüseyin Efendi'nin, "Bu ta'ifenin her bar cem'iyet ü fesadı eksik olmayıp iğmaz-ı ayın ve suhulet ile ıslah-ı zatı'l- beyn olunsun dedikçe fesad u şekavetleri mütezayid oluyor. [Eğer yüz verirsen sinek gözde yuva yapar, Bunun için (bir kimsenin) süfli kişilere yüz vermemesi daha iyidir] mefhumunca bunlara sabr u tahammül ile mu'amele olunursa gayri Devlet-i Aliyye'yi berbad ediyorlar. Hemen bir sa'at evvel bunların tedarüki görülüp haklarından gelinsün. Evvela bir adam varıp nasihat etsin kabul etmezlerse nefir-i

da haklarından gelinmelidir şeklindeki beyanını bütünüyle Sultan Murad'ın cezalandırıcı siyaseti ile örtüşmektedir. Bunun dışında Solakzâde, onun İstanbul'da çıkan büyük yangın dolayısıyla kahve ve tütünün yasaklanması için padişahı korkarak fetvâ vermek zorunda kaldığını belirtir ve bu fetvaya ilişkin olarak onun kısa bir süre sonra katledilerek cezasını bulduğunu kaydeder.⁵¹

5. Katledilmesi

Sinan Paşa Köşkü toplantısı Sultan Murad'ın saltanatının dönüm noktasıdır. Sultan Murad sipahi ayaklanmasını zor kullanarak bastırarak ve saray çevreleri ile annesinin vesayetinde kurtulmak suretiyle mutlak hakimiyetini tesis etmiştir. Diğer taraftan Sultan Murad düzeni sağlama yolunda çoğu zaman aşırıya kaçan sert bir politika izlemiştir ve zorbalık yapanlarla birlikte masum insanların öldürülmesine de neden olmuştur. Ahîzâde Hüseyin Efendi'yi katletmekle ilk olma özelliğini taşıyan IV. Murad, bilhassa seferleri sırasında meslek farkı gözetmeksizin pek çok idam cezası vermiş ve uğradığı şehirlerde bir hayli kadının idamına da onay vermiştir.⁵² İlimiye sınıfına mensup en küçük bir ferden bile idamı kanunen yasakken onun böyle bir işe girişmesi, devlet otoritesi karşısında hiçbir engel tanımayacağını herkese göstermek içindi. Nitekim Baysun, İznik kadısını muhakemesiz astırmasını ve hemen akabinde Ahîzâde Hüseyin

amm ile cümlesi katl olunsun" dediğini kaydetmektedir. Bkz. **A.g.e.**, III, 723-4, Dönemin çağdaşlarından Peçevi de Ahîzâde'nin, "Bu kaomin hergün birer fesadı eksik olmuyor, elbette tedarikleri görülsün; nasihat, tenbih ve korkutmakla onları doğru yola getirmek için ne gerekse hepsi denenmiştir, ama hiçbir yararı dokunmamıştır. Şimdi ise bu zorbalara karşı ehl-i İslam mücadeleye davet edilmelidir ve yalnız baş kaldırırların değil, kendi halinde olanların da haklarından gelinmelidir" görüşünü ileri sürmüş olduğunu belirtmektedir. **Tarih**, II, s. 402, Hatta onun toplantı sırasında bir ulema mensubu ile yaşadığı diyalog, o sıradaki olayların ciddiyeti karşısında Ahîzâde'nin hassasiyetini göstermesi açısından da hayli ilginçtir. Peçevi, **Tarih**, II, 402, Krş. Na'ima, **a.g.e.**, III, 724

⁵¹ Bkz. **Tarih**, II, 534, Katip Çelebi de, "Merhûm cerî ve gayûr olmağla berây-ı maslahat serr ü sûr-ı eşkıyâyı def için pâdişâhı sefk-i dimâya iğrâ itmişidi. Hedm-i bünyân-ı Hudâ çendân rızâyâ mukarin olmamağla inkisâr-ı mazlûmânın garâmetin gördi." diyerek Ahîzâde'nin, ayaklanan asi sipahileri tenkil etmek üzere padişahı kan dökmeye teşvik ettiğini ve nice suçsuz yere öldürülen mazlumların bedduasına uğradığını ima etmektedir. Bkz. **Fezleke Tarihi**, 847

⁵² İznik kadısı padişahın gazabına uğrayan ilk kadıdır. Bunun dışında İzmir Kadısı Tefkizade ve Konya Kadısı Şehla Mehmed Efendi de idam edilmiştir. Hammer, V, 1407, Katip Çelebi, **Fezleke Tarihi**, 850-1, Na'ima, **Ravzatü'l-Hüseyn.**, III, 803-4, Yine Revan Seferi sırasında ordu Boldavin menziline geldiğinde Karaağaç kadısı şikayetler üzerine katledilmiştir. Solakzade, II, 536, Katip Çelebi (2007), 850, Na'ima, III, 802, Kayseri Kadısı Bursevi Gökdereli-zade ise orduya zahireyi fazlasıyla pahalı satması için çarşı ve pazarı kapatması nedeniyle katl edilmiştir. Solakzade, II, 537, Na'ima, III, 803, Lamartine, II, 655, Bunun dışında Şam Kadısı Mantki Efendi'nin de padişahın emriyle katledildiği söylenir. Bkz. Na'ima, III, 823, Krş. Şemdanizade, **Mür'it-Tevarih**, 124

Efendi'yi idam ettirmesini, onun bilfiil kontrolü eline almasına müteakip devlet otoritesini tesis için giriştiği faaliyetlerine yormaktadır.⁵³

Ahmet Refik'e göre IV. Murad, durumun tümüyle farkındaydı. İstediklerinin tersini yapan ulemâyı hemen sürgüne gönderiyordu. Nitekim Nakıbüleşraf Al-lame Şeyhi Efendi, **hilafı rızayı hümayun hallü akde müteallik bazı güftügüsü** işitildiği için sürgün edilmişti. Bursa'ya giderken küçük bir ihmâl gösteren İznik Kadısı hemen idam edilmişti.⁵⁴ Bu olay Ahîzâde Hüseyin Efendi'nin katledilmesinde dönüm noktası olarak görülmektedir. Nitekim İznik kadısının asılması haberi İstanbul'a ulaştığı sırada Ahîzâde Hüseyin Efendi oğlu İstanbul kadısı Seyyid Mehmed Efendi ile birlikte Nakıbüleşraf Allame Şeyhi Efendi'nin düzenlediği bir ziyafette bulunuyordu. Sultan Murad ise İstanbul'da asayişini sağlamasına müteakip şehirden çıkmış (Aralık 1633) ve Bursa'ya gitmişti. Buraya gelmeden önce İznikimîd (İzmit)'e gelen Sultan Murad şehrin iyi durumda olmasından dolayı İzmit kadısı Gümüşzade'ye ömür boyu bu memuriyette kalmak üzere bir hatt-ı şerif verdi.⁵⁵ Sultan Murad daha sonra İznik üzerinden Bursa'ya hareket etmiş ve fakat İznik'te yolların tamirindeki ihmalkarlık ya da halkın şikayetleri nedeniyle İznik kadısını hiçbir soruşturma yapmadan ve resmi elbisesi üzerinde olduğu halde kale kapısına astırmıştır.⁵⁶

Danışmend'in ifadesiyle bu olay Sutan Murad'ın artık tereddide başlamış olan bu sınıfa indirdiği ilk darbedir.⁵⁷ Mutlak gücünü saraya, tüm devlet ricaline ve reayaya göstermek isteyen Sultan Murad, bir kadının katli sonucu oluşacak infiali göze almış olmalıdır. Fakat bu sırada İznik kadısının muhakemesiz idam edildiği haberi İstanbul'a ulaşarak, ilmiye ricâlinin bu gibi cezalardan daima masun tutulduğunu bilen ulemâ arasında derin bir heyecan uyanmasına ve ileri-geri söylentilere neden olmuştur. Nitekim bu hareketi ilmiye mesleğine ve hukuka ağır bir darbe olarak gören Ahîzâde Hüseyin Efendi, Valide Kösem Sultan'a bir tezkire⁵⁸ göndererek bilginlerin ve kadıların padişahın

⁵³ Baysun, "Murad IV", s. 630, 632, 642, Yılmaz Öztuna (2008) **Genç Osman Ve IV. Murad**, Babıali Kültür yay., İstanbul, s. 119-121

⁵⁴ Altınay, **Hoca Nüfuzu**, s. 59

⁵⁵ Na'ima, **a.g.e.**, III, 761, Hammer, V, 1392, Nicolae Jorga, (2009) **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, çev. Nilüfer Epçeli, C. I-V, Yeditepe yay., İstanbul, s. 384

⁵⁶ Katip Çelebi, **Fezleke Tarihi**, 844, Hammer, **a.g.e.**, V, 1392, Na'ima, **a.g.e.**, III, 769

⁵⁷ Bkz. **Kronoloji**, III, 358

⁵⁸ Hammer, V, 1393, Danışmend, III, 358, Uzunçarşılı, III, 193, Altınay, 60, Altınsu, 65, Söz konusu bu tezkire şu şekilde idi: "*Ulema vü kuzat-ı vacibü'r-ri'ayete ve lazımlü'l-himaye da'ileri olup, cenab-ı celadet-me'ab-ı padişahi anlar hakkında mücemele ile mu'amele buyurup, izhak-ı ruh misillü halat zuhur itmek ve ecdad-ı kiramları itmediği kardan ictinap buyurmamak na-münasibdir. Kendilerini bed-du'adan sakınınız. Me'muldür ki sizler kendülere pend*

duacıları oldukları, onlara güzel muamele yapması gerektiği, dedeleri gibi kendisinin de ulemaya riayet etmesi ve ulemayı katletmekten sakınması gerektiği, kendisine bedduadan sakındıklarını söylemekte ve Valide Sultan'ın bu bakımdan oğluna nasihat etmesini istemektedir.⁵⁹

Diğer taraftan Ahîzâde'nin padişahı hâl' etmek niyetinde olduğu şeklinde dedikodular çıkmış ve özellikle Ahizâde'nin düşmanları bu tür dedikodularla Kösem Sultan'ın kafasını karıştırmışlardır.⁶⁰ Ahmet Rasim Nakibü'leşraf Allame Şeyhi Efendi'nin "*Şeyhülislam padişahı tahttan indirmek için alimleri evde topladı*" diyerek Valide Sultan'a korku vermiş olduğunu belirtirse de⁶¹ diğer kaynaklarda bunu destekleyecek bilgilere rastlamadık. Gerçi Ahîzâde'nin nakibüleşraf ile arasının iyi olmadığı da bilinmektedir⁶², ancak ziyafet bizzat nakibüleşrafın konutunda gerçekleşmektedir ve nakibüleşraf ile geçmiş bir küskünlüğün giderilmesi için tertip edildiği belirtilmektedir. Fakat Hammer'in de belirttiği gibi bu ziyafet Ahîzâde'nin felaketine sebep olacaktır.⁶³

Ahîzâde'yi çekemeyen bazı garazkarlar onun padişahı hal' için gizli toplantılar yaptığı yolunda dedikodular yaymışlar, onun i'tidalsiz bir surette kelim ederek ve hatta **hâl'** sözünü vehmettiği Valide Sultan'a duyurulmuştur.⁶⁴ Bu jurnallerden vehme düşen Kösem Sultan olanlardan padişahı haberdar edecek; Bursa'da bulunan IV. Murat'a şeyhülislâmın tezkiresi ile birlikte bir mektup göndererek İstanbul'da durumun karışık olduğunu ve acele gelmesini bildirecektir.⁶⁵ Kösem Sultan Ahîzâde'nin böyle bir düşüncede olup olmadığını araştırmadan ve bir tür koruma güdüsü⁶⁶ ile hareket ederek oğlunu meseleden haberdar etmiştir. Sultan Murad mektubu alınca, Ahîzâde'nin askerini isteği ile meşihat makamına geldiği ve onun şehzadelere kefil olmasını hatırlamıştır. Askerin onun sözlerine inanacağı yolunda kanaati tazelenmiş ve acele ile yola çıkmıştır.

ü nasihat buyurup zümre-i ulemanın hayır du'asın alasız. Zira henüz alemün herc ü merci indifa'a yüz tutmuş iken, kıl u kale müe'ddi olacak ahvalden cenab-ı hilafet-penahiye siyanet ederiz.", Na'ima, III, 771

⁵⁹ Peirce Ahizade'nin bu talebine işaretlerle, Osmanlı devletinde çeşitli devlet adamları ya da ulema mensuplarının devlet meselelerinde padişahın önce Valide Sultan'a başvurduklarını söylemektedir. Nitekim Ahizade de ya bu sebepten ya da padişahın korktuğu için Kösem Sultan'a başvurmayı tercih etmiştir. Bkz. **Harem-i Hümayun**, s. 317

⁶⁰ Na'ima, III, 770, Peirce, **Harem-i Hümayun**, 320

⁶¹ Bkz. (2002) **Osmanlı Tarihi**, II, haz. Metin Hasırcı, Emre yay., İstanbul, s. 97

⁶² Na'ima, III, 771

⁶³ Hammer, V, 1394

⁶⁴ Bkz. Hammer, V, 1394, Danişmend, III, 358, Evliya Çelebi, **Seyahatname**, C. I, haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi yay., İstanbul, s. 37, Na'ima, **Ravzatü'l- Hüseyin**, III, 771

⁶⁵ Na'ima, **a.g.e.**, III, 770-1, Peirce, **Harem-i Hümayun**, 320

⁶⁶ Bkz. Peirce, **a.g.e.**, s. 314 vd., Krş. M. Cavid Baysun (2001), "**Kösem Sultan**", **İA**, C.VI, MEB yay., Eskişehir, ss. 915-923

Kimseye bir şey söylemeksizin ve Bursa'ya dönmeksizin hareket etmiştir. Hızlı bir şekilde İstanbul'a gelen padişah şeyhülislâmın ve oğlu Mehmet Efendi'nin Kıbrıs'a sürülmesini emretmiştir. Ahîzâde'nin yerine Yahya Efendi ve oğlunun yerine de Karaçelebizade Abdülaziz Efendi getirilmiştir.⁶⁷

Ahîzâde ve oğlu ayrı ayrı gemilere bindirilerek 7 Ocak 1634'de yola çıkarıldı. Fakat hiddetini yenemeyen padişah ölüm fermanı vererek bostancıbaşıyı arkalarından gönderdi. Duce Mehmed fırtına yüzünden ilerleyemeyen Ahizâde'nin gemisine yetişerek onu Küçükçekmece sahiline çıkarttı. Bu sırada Sultan Murad da sahilden denizi takip etmekteydi. Yanında Abaza Mehmed Paşa olduğu halde Yedikule'den çıkarak sahili takip eden Sultan Murad, geminin durduğu yere gelmiş ve eliyle Bostancıbaşı'ya işaret ederek onun katledilmesi emrini verdi.⁶⁸ (10 Ocak 1634) Kendisi kamuoyunca şehit kabul edilmiştir.⁶⁹ Oğlu Mehmed Efendi ise bindiği gemi denize açılmış olduğundan kur-

⁶⁷ Na'ima, a.g.e., III, 772-4, Katip Çelebi, **Fezleke Tarihi**, 845, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, IV, 1892 vd., Altınsu, **Osmanlı Şeyhülislamı**, 65

⁶⁸ Bkz. Evliya Çelebi, **Seyahatname**, I, 37, II, 123, Katip Çelebi, **Fezleke Tarihi**, 846-7, Katip Çelebi, **Fezleketü't- Tevarih**, 428, Na'ima, a.g.e., III, 788, Mehmed Süreyya, **Sicil-i Osmani**, III, 709, Hammer, V, 1393-1400, Danişmend, III, 358, Uzunçarşılı, III, 193-4, Thevenot, **1655-1656'da Türkiye**, 132, Lamartine, II, 650, Kırmızı, 10-1, İpşirli, a.g.m., 548-9, "Ba'dehü Bostancıbaşı Duce'yi kanca-baş zevrak ile müfti-i ma'zulün ve oğlunun ardınca gönderdiler. "Eğer boğazdan taşra çıkmış iseler mukayyed olmayıp gelip gidesin, eğer boğazdan içeride yetişersen i'dam edesin" deyü tenbih buyurdular. Oğlu Emir Çelebi mukaddemce gitmiş bulunmakla ana yetişemeyüp ittifak iktizayı baht-ı bed ve sitare-i na-saz sebebiyle Hüseyin Efendi'nin kayığı henüz deryada çalkalanıp fırtına olmağın boğaza varamayıp gezerdi. Ana erişip kayıklara "Dur bre" dediler ve kayığı çekip Rumili yakasına yanaştırdılar. Meğer padişah hazretleri dahi Abaza Paşa ile hem-'inan Yedikule dervazesinden çıkıp kıyı sıra ol mahalle vardılar ki Müfti Hüseyin Efendi dahi yanaşıp karaya çıkıp "Bu ne haldir" deyü zuhur-ı kazaya nigeran idi. Padişah hazretleri erişip bostancıbaşıya el edip rikabına geldikte "Tiz şimdi katl eyle" deyü tenbih eyledikte bostancıbaşı dahi, "Ferman padişahumdır" deyü bir bölük bostancıyan-ı bi-eman ile seçirdip Hüseyin Efendi'yi bir saman arabasına bindirip bostancıbaşı önüne düşüparabayı sürüp Ayastefanos nam karyeden geçirip Kalabriya nam karyeye vardıkta ki ekser sükkanı keferedir, anda bir yeniçeri menziline indirip eda'i namaz u niyaz ve vasiyet-ü teslim-i hükm Hüda-i bi-enbazdan sonra bostancıyan ehremenleri kemend atıp ol hadi'l- menkul ve'l- ma'kulü darü'l- bekaya gönderüp ruh-ı pür-fütuhun hem-pervaz-ı sükkan-ı 'illiyin ettiler." , Na'ima, **Ravzatü'l- Hüseyin..**, III, 773

⁶⁹ Altınsu, a.g.e., XLI, Aksun, II, 143, Evliya Çelebi, **Seyahatname**, I, 37, Lamartine, II, 650, Danişmend de benzer bir ifade ile, "O zamana kadar Osmanlı tarihinde hiçbir şeyhülislâmın idamı görülmemiş olduğu için Sultan Murad'ın bu haksız ve bilhassa tahkikatsız hükmü çok derin bir teessür uyandırmış ve Ahizade ilmiye sınıfının en masum şehidi sayılmıştır." demektedir. Bk, III, 358, Ahîzâde'nin katline dair ilginç yorumlamalar da yapılmıştır. Mesela Hammer, "Ahizade Hüseyin Efendi, padişah emriyle idam olunmuş yegane müftidir. En büyük şeriat memurunun bu suretle vefatı, Sultan Osman'ın katlinden sonra Osmanlı devleti vekayinamelerini lekeleyen ahvalin en kanlılarından biri olarak görülebilir." diyerek tepkisini dile getirmektedir. Hammer, V, 1393, Jorga ise daha farklı ve ilginç bir şey söyler. O padişahın rüyasında Halife Hz. Ömer'i gördüğünü ve onun kendisine hain şeyhülislâmı cezalandırması için kanlı bir kılıç verdiğini söylediğini ifade etmektedir. Jorga'ya göre Sultan Murad, Tanrı'nın temsilcisi olarak artık ulemâ sınıfı üzerinde de hüküm sürebileceğine inanıyordu. Karargahunda hocaların sınavlarını bizzat yönetiyordu. Venedik Balyosu, Sultan IV. Murad hakkında şöyle yazmıştı: "Sultan sanki Tanrı'nın işlerine karışmak istiyormuş gibi davranışlar sergiliyor.", Jorga, III, 385, Jorga'nın verdiği bu bilgidен Sultan Murad'ın Ahîzâde'yi katletmesinde, mutlak hakim olduğunu göstermek düşüncesinin ağır bastığı anlaşılmaktadır. Nitekim Ahîzâde'nin mu-

tolmuştur. Ancak o da babasının idamından ötürü üzüntüsünden vefat etmiş ve Lefkoşa'da defnedilmiştir. Ahîzâde Hüseyin Efendi'nin naaşı mezarının bilinmemesi için İskender Çelebi Bağçesi (Florya) yakınında kumsala defnedilmiştir.⁷⁰

Sonuç

İslâm hukuku, devlet ve toplum yaşamının düzeni ve sürdürülebilirliği açısından devlet başkanına ölüm cezası verme yetkisi tanımıştır. Osmanlı padişahları ise örfi tasarruflarına istinaden kendilerine tanınan bu salahiyetin kapsamını fazlasıyla genişletmişler ve çoğu zaman şeriata uygun olmayan cezalara ve ölüm cezasına hükmetmişlerdir. Bu durum araştırmacılar tarafından **siyâseten katl** kavramıyla açıklanmıştır. Bu cümleden olarak ölüm cezasından bağışık olan ulemâ mensuplarının ve şeyhülislâmların siyâseten katledilmeleri daha anlaşılır görülmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu durumlar istisna teşkil etmekte ve onların siyâsete müdahale ve padişahı tahtından etme suçlamalarından ileri gelmektedir.

Osmanlı tarihinde padişahın emriyle yani "siyaseten" katledilen ilk şeyhülislam Ahizâde Hüseyin Efendi'dir. 17. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen bu katl olayı kaynakların yetersizliğinden dolayı muallaktır. Ancak çağdaş kaynaklardan elde edilen bilgi kırıntılarına göre bazı yorumlarda bulunmak da mümkündür.

Ahizâde Hüseyin Efendi düşmanlarının gerçek dışı jurnalleri sonucu ve yargılanmadan idam edilmiştir. Padişahı tahtından etmek bu dönem en büyük suç olduğu için Ahizâde Sultan Murad'ın gazabından kurtulamamıştır. Ancak idam kararında, askerinin ayaklanması sırasındaki tutumunun ve özellikle IV. Murad'ın kardeşlerini öldürmeyeceğine dair verdiği söze asker adına kefil olmasının da etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Ahizâde Hüseyin Efendi padişahı hal' tertibi ile suçlanarak katledilmiştir. Ancak onun bu tür bir senaryonun içerisinde olduğuna dair bilgilerimiz yetersizdir ve eldeki bilgilere göre bu yönde bir girişimi söz konusu değildir. Sultan Murad'ın kişisel hırsı ve

hakeme edilmeden katledilmiş olduğunu tekraren ifade etmek gerekmektedir. Ahizâde Peçevi'nin ifadesiyle *kurunun yanında yaş* durumuna düşmüştür. Bkz. **Tarih**, II, 430

⁷⁰ Ayvansarayi, **Hadikatü'l Cevami**, 83, Evliya Çelebi, **Seyahatname**, II, 123, Hammer bu hususta, "Na'sı sahil kumları içine defn olunarak, İstanbul'da medresesi civarında yaptırmış olduğu kabir ahval-i alemin kararsızlığına ve insanların nereye gömüleceklerini bilemediklerine yeni bir delil olmak üzere boş kalmıştır" demektedir. Hammer, V, 13963, Krş. Na'ima, **a.g.e.**, III, 773, Müstakimzade, **Devhatü'l-Meşayih**, 50, Mehmet Süreyya Sütüce'de defnedildiğini kaydeder. Bkz. **Sicil-i Osmani**, III, 710, Kırmız, Müstakimzâde'nin *Devhatü'l-Meşayih Kibar* adlı eserine işaretle 1641/42'de (1051) mezarının tamiri sırasında gömleğinin ve bir kılının dahi toprak tesiriyle harap olmadığına şahit olduğunu kaydeder. Kırmız, **a.g.t.**, 12, Müstakimzade, **a.g.e.**, 50

saltanatının ilk yıllarında karşı karşıya geldiği olayların ruhunda yarattığı kin ve nefretin tezahürü, şeyhülislâmın katlinde başlıca rol oynamıştır. Diğer taraftan rakiplerinin yalan jurnaller yoluyla padişahı etkilediklerini de eklemek gerekir. Nihayet Ahîzâde'nin dönemin konjonktürüne kurban gittiği anlaşılmaktadır, yani o masumdur. Bu yüzden kamuoyunca şehit sayılmıştır. Son olarak padişah, Ahîzâde'nin katlinde fetvâ alma ihtiyacı hissetmemiştir.

Sonuç olarak, bilgili ve gayretli bir kimse olan Ahîzâde Hüseyin Efendi'nin, devrin siyasi olaylarının devamlı içerisinde bulunması, yıpranmasına sebep olmuş; bu ise katlinin başlıca sebebinin teşkil etmiştir.

Ahîzâde Hüseyin Efendi'nin katline en fazla tepki ulemâ sınıfından gelmiştir. Gerçi ulemâ, padişahı protesto etmeye cesaret edememiştir. Lamartine buna işaretle ulemânın, padişahın gazabından ya da Ahîzâde'nin durumuna düşmekten korktukları için şikayetlerini yüksek sesle dile getirmediklerini söylemektedir. Diğer taraftan kendisinin haksızlığa uğradığı çeşitle kesimlerce kabul görmüştür. Altınsu'nun da belirttiği gibi, bunların **yanlış anlayışlara kurban gittikleri** düşüncesi hakim görüş haline gelmiş ve o kamuoyunca **şehit** kabul edilmiştir.

Kaynaklar

- ABDURRAHMAN ABDİ PAŞA (2008), **Vekayiname**, haz. F. Ç. Derin, Çamlıca yay., İstanbul
- ABOU EL-HAJ, Rıfa'at Ali (2000) **Modern Devletin Doğası**, çev. Oktay Özel-Canay Şahin, İmge yay., Ankara
- AHMET RASİM (2002) **Osmanlı Tarihi**, II, haz. Metin Hasırcı, Emre yay., İstanbul
- AKGÜNDÜZ, Murat, (2002) **Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık**, Beyan yay., İstanbul
- AKSUN, Ziya Nur (1994) **Osmanlı Tarihi**, II, Ötüken yay., İstanbul
- ALİ EMİRİ EFENDİ, (1998) "Meşihat-ı İslamiyye Tarihçesi", **İlmiye Salnamesi: Osmanlı İlmiye Teşkilatı Ve Şeyhülislamlar**, haz., Seyit Ali Kahraman vdl., İşaret y., İstanbul
- ALTINAY, Ahmet Refik, (1998) "Osmanlı Şeyhülislamlarının Teracim-i Ahvalı", **İlmiye Salnamesi: Osmanlı İlmiye Teşkilatı Ve Şeyhülislamlar**, haz. Seyit Ali Kahraman vdl., İşaret yay., İstanbul
- ALTINAY, Ahmet Refik, (1997) **Osmanlı'da Hoca Nüfuzu**, Toplumsal Dönüşüm yay., çev. Güven Akçağ, 2. Baskı, İstanbul
- ALTINSU, Abdülkadir, (1972) **Osmanlı Şeyhülislamları**, Ayyıldız Matbaası, Ankara
- AND, Metin, (1969) "XVI. Yüzyılda Osmanlılarda Cezalar", **Hayat Tarih Mecmuası**, C. I, Sayı: 3, İstanbul, ss. 29-33
- ANHEGGER, Robert-İNALCIK, Halil (2000) **Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i Örfi Osmani**, TTK, Ankara
- AŞIKPAŞAOĞLU, (1970) **Tarih**, Atsız Neşri, Kültür Bakanlığı Devlet Kitapları, Ankara

- AYVANSARAYİ HÜSEYİN EFENDİ (2001) **Hadikatü'l- Cevami**, Haz. Ahmet Nezh Galitekin, İşaret yay., İstanbul
- BAYSUN, M. Cavid, (1987a) "Murat IV", **İA**, VII, MEB yay., İstanbul, ss. 625-647
- BAYSUN, M. Cavid, (2001), "Kösem Sultan", **İA**, C.VI, MEB yay., Eskişehir, ss. 915-923
- BİLKAN A. Fuad -ÇETİNDACI, Yusuf (2006), **Şeyhülislam Şairler**, Hece yay., Ankara
- CİN, Halil-AKGÜNDÜZ, Ahmet, (1990) **Türk Hukuk Tarihi**, C. I, Timaş yay., İstanbul
- DANIŞMEND, İsmail H. (1972) **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. III, Türkiye yay., İstanbul
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2003) **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügât**, Aydın yay., Ankara
- DURŞUN, Davut, (1992) **Osmanlı Devleti'nde Siyaset Ve Din**, İşaret yay., İstanbul
- EVLİYA ÇELEBİ (2006), **Seyahatname**, C. I-II, haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi yay., İstanbul
- EYİCE, Semavi (1994) "Şüheda Camii", C. VII, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı Ve Tarih Vakfı Ortak yay., İstanbul, ss. 188
- EYİCE, Semavi (1993), "Ahi Çelebi Camii", C. I, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Kültür Bakanlığı Ve Tarih Vakfı Ortak yay., İstanbul, ss. 104-5
- GELİBOLULU MUSTAFA ALİ, (1975) **Meva'idü'n- Nefais Fi Kava'idü'l- Mecalis**, çev. Cemil Yener, Hünkar Kitabevi, İstanbul
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib (1993) "Ulema" , **İA**, XIII, MEB yay., İstanbul
- HAMMER, J. Von, (2010) **Devlet-i Osmaniye Tarihi**, I-IV, haz. Mümin Çevik, Üçdal yay., İstanbul
- HAZERFEN HÜSEYİN EFENDİ (1998) **Telhisü'l- Beyan Fi Kavanin-i Ali Osman**, haz. Sevim İlgürel, TTK yay., Ankara
- ITZKOWITZ, Norman (2006) **Osmanlı İmparatorluğu Ve İslami Gelenek**, Babıali yay., İstanbul
- İNALCIK, Halil, (2005) **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ**, Yapı Kredi yay., İstanbul
- İPŞİRLİ, Mehmet, (1988) "Ahizade Hüseyin Efendi", **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı yay., C. I, İstanbul, ss. 548-9
- İPŞİRLİ, Mehmet (1999) "Osmanlı Uleması", **Osmanlı**, VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, ss.
- İSAZADE ABDULLAH (1996), **Tarih-i İsa-zade**, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul Fetih Cemiyeti yay., İstanbul
- JORGA, Nicolae, (2009) **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, çev. Nilüfer Epçeli, C. I-V, Yeditepe yay., İstanbul
- KANTEMİR, Dimitri(1980), **Osmanlı Devleti'nin Yükselişi Ve Çöküşü**, III, çev. Özdemir Çobanoğlu, Kültür Bakanlığı yay., Ankara
- KARAHASANOĞLU, Selim, (2005) "Yanlış Zamanda Yanlış Adam: Feyzullah Efendi", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 3, S. 5, ss. 843-847
- KARATEPE, Şükrü, (2004) **Osmanlı Siyasi Kurumları**, İz yay., İstanbul
- KATGI, İsmail, (2011) **Osmanlı Devleti'nde Öldürülen Şeyhülislamlar**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep
- KATGI, İsmail, (2012) "Osmanlı Devleti'nde Ulema Yozlaşmasının Tipik Bir Temsilcisi Olarak Safranbolulu Hüseyin Efendi: Nam-ı Diğer Cinci Hoca", **Hikmet Yurdu**, C. 5, Sayı: 10, Temmuz-Aralık-2012/2, ss. 197-235
- KATİP ÇELEBİ, (2007) **Fezleke Tarihi Tahlil Ve Metin**, I-III, haz. Zeynep Aycibin, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul
- KATİP ÇELEBİ, (2009) **Fezleketü't- Tevarih: Fezleketü Akvali'l- Ahyar fi 'İlmi't-Tarih ve'l- Ahbar**, trc. Seyyid Muhammed es-Seyyid, TTK yay., Ankara
- KIRMIZ, Bayhan, (1958) **Osmanlı Tarihinde Maktül Şeyhülislamlar**, İÜEF Mez.Tezi, İstanbul

- KOÇİ BEY (1997) **Risale**, haz. Musa Şimşekçakan, Yeni Zamanlar yay., İstanbul
- KRAMERS, J. H., (1993) "Şeyhülislam", **İA**, XI, MEB yay., İstanbul
- LAMARTİNE, Alphonse de, **Osmanlı Tarihi**, I-II, Sabah yay. t.y.
- LYBYER, Albert Howe, (2000) **Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun Yönetimi**, çev. Seçkin Cılızoğlu, Sarmal yay., İstanbul
- MEHMET HALİFE, (1976) **Tarih-i Gilmani**, haz. Kamil Su, Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser, İstanbul
- MEHMET SÜREYYA, (1996) **Sicil-i Osmani**, C. II, III, IV, (Haz.) Nuri Akbayar, TVYY-Kültür Bakanlığı Ortak Yayını, İstanbul
- MESERVEY, Sabra Follet, (1966) **Fezzullah Efendi: An Ottoman Şeyhülislam**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Michigan
- MUMCU, Ahmet, (2007) **Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl**, Phoenix yay., Ankara
- MUSTAFA NURİ PAŞA, (1992) **Netayic ü'l- Vukuat**, I-II, (C. III-IV-1980) haz. Neşet Çağatay, TTK yay., Ankara
- MÜSTAKİMZADE SÜLEYMAN SAADEDDİN, (1978) **Devhat'ül- Meşayih**, Çağrı yay., İstanbul
- NA'İMA MUSTAFA EFENDİ (2007), **Tarih-i Na'ima (Ravzatü'l- Hüseyin fi- Hulasati Ahbari'l- Hafikayn)**, C. I-IV, haz. Mehmet İpşirli, TTK yay., Ankara
- NİZAMÜ'L-MÜLK (1990) **Siyaset-Name**, haz. Mehmet A. Köymen, Kültür Bakanlığı yay., 2. Baskı, İstanbul
- OKUMUŞ, Ejder (2005) **Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Din-Devlet İlişkisi**, Lotus yay., Ankara
- OLİVİER, (1977) **Türkiye Seyehatnamesi: 1790 Yıllarında Türkiye Ve İstanbul**, çev. Oğuz Gökmen, Akyıldız Matbaası, Ankara
- ÖZEN, Şükrü (2005), "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.III, S. 5, ss. 249-378
- ÖZTUNA, Yılmaz (2008) **Genç Osman Ve IV. Murad**, Babıali Kültür yay., İstanbul
- PAKALIN, Mehmet Zeki, (2004) **Osmanlı Tarihi Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü**, III, MEB yay., İstanbul
- PEÇEVİ İBRAHİM EFENDİ, (1992) **Tarih**, II, haz. Bekir S. Baykal, Kültür Bakanlığı yay., Ankara
- PEIRCE, Leslie P., (2002) **Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğunda Hükümlerlik ve Kadınlar**, çev. Ayşe Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi**, (1960) IV, haz. Mustafa Cezar vdl., Baha Matbaası, İstanbul
- RİCAUT (1996), **Türklerin Siyasi Düsturları**, çev. M. Reşat Uzmen, Milliyet yay., İstanbul
- SELANİKİ MUSTAFA EFENDİ (1999) **Tarih**, I-II, haz. Mehmet İpşirli, TTK yay., Ankara
- SCHACHT, Joseph, (1977) **İslam Hukukuna Giriş**, çev. Mehmet Dağ-Abdülkadir Şener, A.Ü. İlahiyat Fakültesi yay., Ankara
- SHAW, Stanford, (1982) **Osmanlı İmparatorluğu Ve Modern Türkiye**, I, E yay., İstanbul
- SOLAKZADE MEHMET HEMDEMİ, (1989) **Tarih**, II, haz. Vahid Çabuk, Kültür Bakanlığı yay., Ankara
- ŞEMDANİZADE FİNDİKLİLİ SÜLEYMAN, (2009) **Şem'danizade Fındıklılı Süleyman Efendi'nin Mir'üt- Tevarih Adlı Eserinin (180b-345a) Tahlil Ve Tenkidi Metni**, haz. Mustafa Öksüz, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Y. Lisans Tezi, İstanbul
- THEVENOT, Jean, (1978) **1655-1656' da Türkiye**, çev. Nuray Yıldız, Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser, İstanbul
- TURŞUN BEY, **Tarih-i Ebu'l Feth**, Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser Serisi, t.y.

- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, (1988a) **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, TTK yay., Ankara
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, (2003) **Osmanlı Tarihi**, I, TTK yay., Ankara
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, II-V TTK, Ankara, t.y.
- ÜÇOK, Coşkun-MUMCU Ahmet (1993) **Türk Hukuk Tarihi**, Savaş yay., İstanbul
- YAKUT, Esra (2005) **Şeyhülislâmlık: Yenileşme Döneminde Devlet ve Din**, Kitap Yayınevi, İstanbul
- ZİLFİ, Madeline C., (2008) **Dindarlık Siyaseti-Osmanlı Uleması (Klasik Dönem Sonrası)**, çev. Mehmet F. Özçınar, Birleşik yay., Ankara.